**Український державний університет
імені Михайла Драгоманова**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 47-48

Київ – 2024

В І С Н И К
А Г Р А Р Н О Ї
І С Т О Р І Ї

47-48'2024

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарєв

B U L L E T I N O F
A G R A R I A N
H I S T O R Y

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

47-48'2024

Scientific journal

УДК 94:63(100)
В 53
DOI: 10.31392/VAH-2024.47-48

Засновник:

– Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
https://agrarian-history.com.ua

Адміністратор сайту:
С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (097) 130-91-96;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 11 від 26.06.2024 р.)

Підп. до друку 02.07.2024
Формат 70 х 108 1/16.
Папір офсет. Друк. різогр.
Ум. автор. арк.: 30
Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

https://doi.org/10.31392/VAH-2024.47-48.7
УДК 94:003.3-021.51:327(477:517)«653»

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ЗОЛОТОЇ ОРДИ І ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ РУСІ

Бабенко Роман Вікторович
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та археології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: r.v.babenko@udu.edu.ua

Анотація. *У статті висвітлюються аналіз основних середньовічних писемних джерел по історії взаємовідносин Золотої Орди і Русі. Подається стислий огляд вітчизняній історіографії питання. Відповідно до території походження джерела розбиті на окремі блоки і категорії. Аналізується зміст руських, арабських, перських, монгольських, сірійських, візантійських, далматинських, англійських, польських, литовських, вірменських писемних джерел.*

Ключові слова: *Золота Орда, Південно-Західна Русь, писемні джерела, літопис.*

Постановка проблеми. На відміну від попередніх епох стосунків номадів і осілого населення на теренах України, де де писемні джерела доволі фрагментарно і однобічного висвітлювали перебіг і еволюцію цих стосунків монгольська інвазія в Європу доволі добре задокументована. Однак, свідчення очевидців, часто суперечливі і суб'єктивні, що утруднює можливість об'єктивній інтерпретації історичних подій. Більшість іноземних джерел містять дуже фрагментарну інформацію про Південно-Західну Русь. Більшість авторів не були безпосередньо знайомі ні з Південно-Західною Руссю, ні з Золотою Ордою. Тому дані стосуються переважно географії та економіки вказаних земель. Руські джерела, в основному Київський і Галицько-Волинський літопис, найбільш чітко і точно передають політичні події, пов'язані з русько-монгольськими взаємовідносинами, проте і вони містять обмаль інформації про інші сфери цих контактів.

Мета – дослідити та проаналізувати писемні середньовічні джерела. Визначити їх ціннісний аспект у досліджені стосунків Золотої Орди і Південно-Західної Русі в XIII ст.

Історіографічний огляд. Введення до наукового обігу джерел дослідження відносин між Золотою Ордою і Руссю розпочалося паралельно з науковими пошуками в XIX ст. Окрім досліджень руського літописання, виникає необхідність в інших незалежних джерелах, які відображають монгольське завоювання. Твори Плано Карпіні і Вільгельма де Рубрука викликали жваве зацікавлення в дослідників, тому вони витримали декілька перевидань. Найбільш ґрунтовне видання і переклад належить А. І. Маленіну. Воно вийшло в 1911 р. з примітками, додатками, малюнками, картами і вказівками [Іоаннъ де Плано Карпини, 1911].

Проте, якщо з різними перекладами цих джерел дослідники були знайомі вже впродовж 75 років, то видання В. Г. Тізенгаузеном в 1884 р. арабських джерел з історії Золотої Орди зробило справжній прорив в її дослідженні. Арабські автори наводили цінні відомості про економіку, політичне життя монгольської держави, її соціальний устрій, відносини з підкореними народами [Тизенгаузен, 1884]. Видання другого тому (перських джерел) з історії Золотої Орди так і не здійснилося за життя автора і відбулося лише в 1941 р. [Тизенгаузен, 1941].

Дослідженням вірменських письмових джерел, які містять відомості про монгольське завоювання XIII ст., займався ще в XIX ст. К. П. Патканов. Він зробив переклад вірменських текстів і опублікував їх з коментарями. На основі вірменських джерел К. П. Патканов розробив генеалогічну таблицю Чингізидів [История монголов инока Магакии XIII в., 1871; История монголов по армянским источникам 1873].

В 1962 р. були опубліковані нові вірменські джерела для вивчення монгольського завоювання XIII – XIV ст. Переклад їх та систематизацію, а також коментарі до них зробив А. Г. Галстян. До збірки увійшли літописи, хроніки, оригінальні твори, листи та написи [Армянские источники о монголах, 1962].

У радянський час активізувалися дослідження русько-монгольських відносин, і перед дослідниками постало ряд нових проблем. Вирішення їх було неможливим без виявлення нових джерел з історії як Золотої Орди, так і Русі. Відповідно пріоритетною справою стало розширення джерельної бази дослідження проблеми і введення її до широкого наукового обігу.

В 1940 р. С. А. Анінський переклав і видав друком свідчення угорських місіонерів XIII – XIV ст. про подорожі в Східну Європу. Вони містять цінну інформацію до вивчення русько-золотоординських стосунків в XIII ст. Де, зокрема, розповідається про побут, звички монголів [Анинский, 1940].

У 1941 р. збірку сирійських джерел видає М. В. Пігулевська. Особливий інтерес представляють джерела з історії Русі XIII ст., які відображають зв'язки давньоукраїнських племен з половцями. Її студії охоплюють і золотоординський період історії Русі. Дослідниця грунтовно проаналізувала сірійську історичну літературу XIII-XIV ст. важливі для розкриття зовнішньої політики Золотоординської держави [Пигулевская, 1958].

Силами Інституту історії СРСР у 1946 р. видається третій том збірки літописів Рашід-ад-діна [Рашид-ад-дин, 1946]. Ця збірка мала велике значення для подальшого дослідження проблем історії як Золотої Орди, так і давньої Русі. В 1952 р. було видано перший і другий томи [Рашид-ад-дин, 1952; Рашид-ад-дин, 1960]. Потреба повної публікації праць цього історика пояснюється тим, що Тізенгаузен навів лише витяги, в той час як джерело містить набагато більше інформації про історію Монгольської імперії.

В 1947 р. було продовжено роботу над вивченням джерельної бази даного періоду вітчизняної історії. О. С. Орлов видає статтю, присвячену Галицько-Волинському літописові [Орлов, 1947]. В ній він розглянув особливості галицько-волинського літописання в контексті розвитку всього давньоруського літописання.

Роботою над давньоруськими літописами в повоєнний період продовжував займатися Д. С. Ліхачов [Лихачов, 1947]. Автор детально аналізує особливості літописання всіх руських земель, переглядає хронологічні рамки написання

літописів, виділяючи їх компілятивну структуру. Ґрунтовне висвітлення історії руського літописання зберігає наукову цінність цієї праці і в наш час.

В 1947 р. В. І. Малишев підготував до друку "Житие Александра Невского", яке витримало декілька перевидань [Житие Александра Невского, 1992]. Цей твір – яскравий приклад середньовічної героїчної руської літератури, який, крім біографічних відомостей з життя Олександра Невського. Хоча його постать і надмірно ідеалізується, але твір містить також цінні історичні дані для вивчення зовнішньої і внутрішньої політики Русі XIII ст., а особливо становлення монгольського протекторату над руськими землями.

Не залишилося осторонь вивчення і європейських писемних джерел. А. І. Дробинський активно досліджував французький, німецький, англійський середньовічний епос [Дробинский, 1948]. Необхідно відзначити великий обсяг опрацьованої автором літератури і джерельної бази, що дозволило йому відтворити досить переконливу картину першості Русі у європейській торгівлі.

У 1944 р. виходить монографія А. В. Арциховського, присвячена давньоруським мініатюрам [Арциховский, 1944]. Відомий дослідник вперше поставив питання про доцільність вивчення мініатюр як джерела дослідження середньовічної історії Русі в контексті вивчення давньруської літератури.

До важливих джерел, що відображають історію Русі XIII ст., можна віднести воєнні повісті Давньої Русі, які опрацювала В. П. Адріанова-Перетц [Горский, 1972]. Вона виділяє серед інших і повість про битву на Калці.

Дослідження стосунків між Золотою Ордою і Південно-Західною Руссю неможливе без залучення литовських джерел. В чудовому виданні "Хроніки Биховця" 1966 р. текст хроніки в супроводі розгорнутих коментарів [Хроника Быховца, 1966].

Посилення інтересу до русько-монгольських відносин призвело до виходу в 70-х рр. ряду джерелознавчих робіт. Так, А. Д. Горський дослідив відображення монгольського ярма в руських джерелах [Горский, 1972]. А. В. Назаренко дав аналіз подій, пов'язаних з Руссю і монгольським завоюванням, зафіксованих у "Хроніці Фоми Сплітського" [Назаренко, 1978]. Важливим кроком у дослідженні джерел вивчення взаємовідносин Русі і Золотої Орди стали роботи В. І. Матузової. Дослідниця зробила переклад середньовічних англійських хронік, які містять багато цінної інформації про ці відносини і, фактично, ввела в обіг нові джерела, які значно доповнюють і уточнюють вже відомі дані. Тексти супроводжуються коментарями і поясненнями [Матузова, 1979].

Не можна обминути увагою і опублікованого Л. Махновцем важливого джерела з історії Південно-Західної Русі – Галицько-Волинського літопису [Літопис Руський, 1989]. В ньому подається не тільки переклад давньоруського тексту українською мовою, але наводяться коментарі, додатки і карти, що збільшує важливість даного дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Східні джерела

Монгольські джерела

Таємне сказання. Оригінальний текст поки не знайдений. Збереглась його китайська транслітерація. Дає опис монгольської історії до 1240 р. Для дослідження питань, що стосуються взаємовідносин Золотої Орди і Русі, найбільшу цінність

мають дані, вказані з §262 по §282. Серед них – повідомлення про мету монгольського рейду в західний Дешт-і-Кипчак 1222-1223 рр. Особливо важливу інформацію наводить автор про мету, організацію і проведення монгольського походу 1236-1240 рр. у Східну Європу. Це одне з головних джерел для дослідження організації монгольської влади над підкореними народами, та боротьбу за владу в Монгольській імперії в 30-х рр. XIII ст. між Чингізидами [Сокровенное сказание, 1941].

Великий Джасак. Великий Джасак складається з двох частин: висловів Чингізхана – біліку (збереглося 30 статей) і джасаку (збереглося 47 статей). Дані цього джерела належать до найважливіших не тільки для вивчення монгольської правової системи, а й для дослідження внутрішньополітичного і соціально-економічного життя Золотої Орди. Адже вони регулювали всі сфери життя монгольського суспільства впродовж всього XIII ст. Більшість статей цього документу наводить Рашід-ад-дін [Рашид-ад-дин, 1952, с. 259-265]. Окремі статті містяться також в арабських, вірменських, європейських джерелах. Найповніший перелік монгольських законів та звичаєвих прав на початку XX ст. склав Е. Хара-Даван, проте його переклад не зовсім правильний і потребує уточнень [Хара-Даван, 1991, с. 136-145].

Арабські джерела.

"Літопис" Ібн Ельасіра. Містить цінні дані про походження монголів, побут, звичаї, господарство. Наводить дані про способи ведення бойових дій, осаду укріплень, їх кількість і озброєння, втрати, використання полонених під час ведення бойових дій тощо. Важливі дані стосуються і політики монголів по відношенню до захоплених міст. Важлива інформація стосується захоплення монголами полонених і використання їх праці. Літопис є безцінним джерелом для висвітлення монгольського походу 1222-1223 рр. в південноруські степи і на Булгар, в контексті якого висвітлюються особливості та становище торгівлі в даному регіоні [Тизенгаузен, 1884, с. 1-45].

Рукнеддін Бейбарс (1245-1325 рр.) у своєму **"Літописі"** головну увагу приділив дипломатичним відносинам між Єгиптом і ханами Золотої Орди. Дає відомості про посольство темника Ногая до Єгипту. В літописі містяться дані про монгольські завоювання кінця XIII ст. Бейбарс один з небагатьох арабських авторів, який детально описує внутрішню боротьбу за владу в Золотій Орді між Ногаєм і ханами. У зв'язку з цим, він вказує на місце Русі в цій боротьбі [Тизенгаузен, 1884, с. 76-123].

"Крайня межа необхідності по частині науки вихованості" Ан-Нувайрі (1279-1332) – своєрідна енциклопедія в 30-ти томах. 5-й том присвячений історії Золотої Орди. Ан-Нувайрі описує географію Золотої Орди і родовід ханів-джучидів. Багато даних він запозичив у Бейбарса. Загалом вчений давав читачам вже відомий підбір фактів. Він одним серед небагатьох авторів дає відомості про родовід Ногая. Наводить дані про західні походи золотоординських ханів в другій половині XIII ст. Особливо важлива інформація стосується внутрішньополітичної боротьби в Золотій Орді кінця XIII ст. [Тизенгаузен, 1884, с. 127-171].

Відомості, які наводять Бейбарс і Ан-Нувайрі в скороченому вигляді подаються Ібн Хальдуном (1332-1406) в **"Книзі повчань…".** містить відомості про землі, які входили до складу Золотої Орди. У нього також розміщений родовід

золотоординських ханів від Джучі-хана до Джанібек-хана, включаючи і родовід темника Ногая. Автор відзначає вплив Ногая на внутрішню і зовнішню політику золотоординських ханів, а також розповідає про його відносини з руськими князями. [Тизенгаузен, 1884, с. 365-394].

Найбільш оригінальним з усіх арабських енциклопедистів був ал-'Омарі (1301-1349). Його твір **"Шляхи поглядів по державам великих центрів"** написаний на основі документів і розповідей очевидців. Автор дає загальну характеристику Улусу Джучі, включаючи природні умови, населення, господарство, державний лад і управління, податкову систему, військо тощо. Це чи не єдине джерело, у якому детально розглядається економіка Золотої Орди в різних її частинах, зокрема вказані ціни на товари. Автор описує також становище різних народів (в тому числі і русичів), що входили до складу Золотої Орди, визначаючи їх статус і місце в складі Монгольської держави. У творі відзначається велика роль Золотої Орди в політичному житті Русі, Малої і Середньої Азії і в самій Монгольській імперії. На особливу увагу заслуговує конфлікт між Бату-ханом і Угедей-кааном, який у творі висвітлений досить детально [Тизенгаузен, 1884, с. 207-251].

В **"Літописі"** ал-Бірзалі (1254-1339) і в написаному на його основі творі Ібн Кесіра (1299-1273) **"Початок і кінець"**, містяться відомості про війну між монголами і кипчацько-руським союзом 1222-1223 рр. Приводяться також дані стосовно географії Улусу Джучі [Тизенгаузен, 1884, с. 175-177, 272-277].

"Літопис" ал-Муфаддаля охоплює події 1256-1341 рр. Відомості про монголів автор запозичив із творів Абу Шаме, Ібн Шеддада і Ібн Абдеззахира, на які і посилається. Важливі відомості дає "Літопис" і про внутрішню ситуацію в Монгольській імперії, відносно боротьби між Хулагідами і Джучидами. Містяться дані про податкову систему Монгольської імперії, про зовнішню торгівлю Золотої Орди [Тизенгаузен, 1884, с. 177-199].

"Літопис ісламу" Еддзехебі (1273-1348/1349). Важливу, хоча і фрагментарну, інформацію літопис містить про царювання Тохта-хана і Узбек-хана. При цьому подає їх родовід і характеристику [Тизенгаузен, 1884, с. 200-206]. Більш детальні дані про цей період містяться в **"Літописі"** Ібн Дукмака**.** Крім даних, запозичених у Еннувейрі і Елайні, в літописі містяться оригінальні дані, які стосуються історії Золотої Орди часів правління Узбек-хана [Тизенгаузен, 1884, с. 315-330].

"Життєпис ал-Мелік-Еззахира" (1221-1293 рр.) описує окремі події зовнішньої політики Золотої Орди на початку 60-х рр. XIII ст. У творі містяться важливі дані про географію Золотої Орди. Особливий інтерес мають відомості про торгівлю Південно-Західної Русі в Поволжі і Криму [Тизенгаузен, 1884, с. 46-64].

"Гонитель турбот по частині Аюбідських царів" Ібн Василь (?-1297/8). З аналізу твору можна зробити висновок, що, будучи сучасником подій, автор користувався даними очевидців і почав писати в 60-х рр. XIII ст. Він приводить свідчення про побут монголів і організацію золотоординської армії [Тизенгаузен, 1884, с. 70-75].

"Подарунок спостерігачам про дивині країни і чудеса мандрівок" Ібн Баттути (1304-1377). Інформація твору зібрана ним під час мандрівки в 1334 р. через Південну Русь, Булгар і Хорезм. Правдоподібність повідомлень Ібн Баттути не підлягає сумніву [Коновалова, 1991, с. 79]. Його відомості є цінним джерелом з

географії Золотої Орди, розвитку її зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Він перераховує експортні і імпортні товари і вказує ціни на них, наводить відомості про ринки збуту експортних товарів. До руського народу автор ставиться негативно [Тизенгаузен, 1884, с. 278-314].

“Низка перлин” Елайні (1361-1451). Твір містить цінні відомості про похід Джебе і Субеде в Дешт-і-Кипчак в 1222-1223 рр., а також про монгольський похід в Східну Європу в 1237-1241 рр. Важливі дані стосуються і соціально-економічного розвитку Золотої Орди. Автор наводить відомості про кількість населення в Улусі Джучі [Тизенгаузен, 1884, с. 474-534].

Перські джерела.

“Історія Вассафа”. Особливий інтерес мають повідомлення Вассафа про дії монгольських військ на території Дешт-і-Кипчака. Він подає склад монгольських військ, їх кількість і втрати ворогуючих сторін. Автор описує монгольські курултаї 1229 і 1236 р. В “Історії” міститься генеалогія ханів Золотої Орди від Бату-хана до Узбек-хана. Вассаф висвітлює боротьбу за ханський престол після смерті Бату-хана до захоплення його Берке-ханом, а також суперництво за владу темника Ногая з Тохта-ханом. Не оминув він увагою і становище християнської віри в Золотій Орді. Так, на його думку, в Золотій Орді збереглася релігійна терпимість до всіх віросповідань, незважаючи на те, що Бату-хан був християнином [Тизенгаузен, 1941, с. 81-89].

Дані **Аноніма Іскандера** носять епічний характер і походять з уйгурських джерел. Проте цими джерелами “Анонім” користувався некритично, у результаті чого хронологія подій у його творі неточна. Більшість даних він запозичив у Рашід-ад-діна. “Анонім” наводить відомості про поділ Улуса Джучі на дві частини, на два крила – Ак-Орда (Біла Орда) і Кок-Орда (Синя Орда) [Тизенгаузен, 1941, с. 126-129].

“Родовід тюрків” містить генеалогію золотоординських ханів, починаючи з Джучі-хана. Характер інформації вказує на те, що “Родовід” написаний прихильником Джучидів. Генеалогію Джучидів містять і **“Списки улаштовувача світу”** Гаффаї**.** Однак його інформація неточна. Це єдине джерело, де міститься дата народження і смерті Бату-хана (18.08.1205-7.08.1206 – 14.03.1252-2.03.1253) [Тизенгаузен, 1941, с. 202-211].

“Насірові розряди” ал-Джузджані (1193-?). Джузджані – єдиний з перських авторів, який не був на службі у монголів, тому був налаштований проти них. Він жив у Індії, і через те дані про Золоту Орду не зовсім точні, але він наводить унікальний матеріал про церемонію похорону Бату-хана. Джузджані також висвітлює боротьбу між християнством і ісламом на землях, підвладних Золотій Орді. У даному випадку її уособленням є боротьба між сином Бату-хана Сартаком і братом Бату-хана Берке-мусульманином [Тизенгаузен, 1941, с. 13-19].

“Історія завоювання світу” Джувейні (1226–5.03.1283) базується на розповідях очевидців подій другої чверті XIII ст. і на офіційних документах. Його дані використані майже усіма перськими, арабськими і турецькими істориками. Великий інтерес становить розповідь Джувейні про дії військ Джучі-хана після завоювання Середньої Азії і до його смерті. У більшості джерел точні дані про цей період відсутні. Відомості про завоювання Русі, Булгара, Угорщини і Польщі теж мають важливий характер, адже включають у себе перелік монгольських полководців, кількість монгольських, руських, булгарських військ, а також, дають описання деяких епізодів бойових дій [Тизенгаузен, 1941, с. 20-24].

“Сельджук-наме” Ібн Бібі написаний між 1282 і 1285 рр. Особливий інтерес в даному творі викликає розповідь про похід турків-сельджуків на Судак, проти половців і русів, в 1221 - 1222 рр. Цінність цього джерела в тому, що воно розкриває особливості торговельних інтересів половців і Русі в Північному Причорномор’ї, дає перелік експортних товарів Русі та торговельні домовленості. Вказується, що перед загальною зовнішньою загрозою Русь і половці виступали як союзники. Факти, вказані в цьому джерелі, є безцінними для вивчення не тільки економіки і зовнішньої торгівлі Русі, а й Золотої Орди в XIII ст. [Тизенгаузен, 1941, с. 25-26; Якубовский, 1928].

“Збірка літописів” Рашід-ад-діна (1247-1318). Джерелами для написання твору були усні розповіді монгольських аристократів. Можливо, була використана монгольська “Золота книга”. Для історії монгольських походів автор користувався даними, взятими у Джувейні. Для написання історії монгольських ханів Ірану він використав офіційні документи, а для написання історії інших частин монгольської імперії він отримував відомості від послів, які прибували до Ірану. Крім того, про деякі події вчений писав як їх сучасник і учасник. Твір Рашід-ад-діна не був повністю завершений, бо в ньому зустрічаються пропуски не тільки дат і імен, а й цілих розділів. Але незважаючи на це, “Збірка літописів” – незвичайний твір для часів середньовіччя, який охоплює історію всього культурного світу від Західної Європи до Індії і Китаю, зокрема і Піденно-Західної Русі [Рашид-ад-дин, 1946; 1952; 1960].

Сірійські джерела.

“Загальна історія” Бара Ебрея Абу-ал-Фараджа (1226-1286) і **“Історія мар Ябалахи III і раббан Сауми” –** містять багатий матеріал про соціально-економічне, політичне і церковне життя, а також про історичну географію Центральної і Середньої Азії та Кавказу другої половини XIII – початку XIV ст., які були тісно пов’язані з монгольською державою іль-ханів Хулагидів. Основне місце займає історія монголів з часу звеличення Чингізхана: завойовницькі походи, захват земель та відносини з місцевим населенням [Пигулевская, 1958; Гусейнов, 1976, с. 53-55].

Європейські джерела

Руські джерела

Київський і Галицько-Волинський літописи є основними джерелами дослідження взаємовідносин Золотої Орди і Південно-Західної Русі в XIII ст. Дані Київського літопису були включені до Лаврентіївського літописного зводу [Полное собрание русских летописей. 1997]. Вони висвітлюють події південноруської історії до 1240 р. **“Галицько-Волинський літопис”** складає частину Іпатіївського літописного зводу, що містить повідомлення від 1201 до 1291 рр. Цей твір складений як літературна повість [Костомаров М. 1991, с.49]. Він складається з трьох частин. Перша частина твору містить три окремі розділи: Початковий Галицький літопис книжника Тимофія (до 1211 р.); Другий Галицький літопис тисяцького Дем’яна (20-40-ві рр. XIII ст.), сюди ж входить і Повість про “Побоїще Батиєве”; Третя повість створена в 1256-1257 рр. [Черепнин, 1941, с. 230-252; Котляр, 1993, с. 25-111]. При написанні літопису автори користувалися візантійськими джерелами, літописними повістями негалицького походження, документами князівської канцелярії [Толочко, 1994, с. 61]. Друга частина є безпосередньо Волинським літописом. До неї входять історія володимирських єпископів, розповідь про війну з темником Куремсою і

темником Бурундаєм, про війну з Болеславом, похід на Польщу військ темника Ногая і Телебуги-хана, повість про Володимира Васильковича, про події у Литві і смерть Міндовіга [Костомаров, 1991, с. 49-50; Грушевський, 1993, с. 165-175].

Важливими джерелами є також літописи Північно-Східної Русі, зокрема **"Володимиро-Суздальський літопис",** який найкраще зберігся в Лаврентіївському списку [Полное собрание русских летописей (ПСРЛ), 1997]. На відміну від галицько-волинського літописання, володимиро-суздальське велося людьми духовного звання [Костомаров М. 1991,с.84]. Літопис містить цінні відомості про внутрішньополітичну боротьбу на Русі, соціальне і економічне становище в XIII ст., зовнішню політику руських князів на Сході у 20-30-х рр., у часи монгольського завоювання східного Дешт-і-Кипчака. **"Новгородський літопис XII – XIII ст."** носить яскраво виражений місцевий характер. Відомості про київські і південноруські події в даному літописі носять переважно хронікальний характер [Толочко, 1994, с.71-78]. Для історії Південно-Західної Русі значний інтерес становить розповідь про битву на р. Калка, вона містить багато цікавих деталей, яких немає в інших джерелах [Полное собрание русских летописей (ПСРЛ), 1950].

Польські джерела.

"Велика хроніка". Важливим є повідомлення літописця про похід військ Бату-хана в Східну Європу в 1240-1241 рр., зокрема про завоювання монголами Угорщини. Також важливою є інформація про походи русько-монгольських військ на польські землі в 60-70-х рр. Дані польського джерела багато в чому доповнюють інформацію руських літописів, арабських і європейських джерел. Важливі дані стосуються також внутрішньополітичного становища Південно-Західних Руських земель ["Великая хроника" о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв., 1987].

Литовські джерела.

"Хроніка Биховця" є не тільки найціннішим джерелом з історії Великого князівства Литовського від початку існування цієї держави до 1506 р., але й подає масу даних по історії Південно-Західної Русі. Привертають увагу повідомлення про русько-монгольські походи на Литву, і про спроби поширення монгольської влади на литовські землі [Хроника Быховца, 1966].

Угорські джерела.

Для дослідження взаємовідносин між Золотою Ордою і Руссю цінними джерелами є розповідь брата Юліана про першу мандрівку і його лист до єпископа Перуджі про другу мандрівку в Велику Угорщину. Ці мандрівки були здійснені одна за одною вперше в 1234/1235-1236 рр., удруге в 1237-1238 рр. Це перші європейські джерела, які висвітлюють монгольські завоювання і містять описання східноєвропейської території Русі напередодні монгольського вторгнення [Анинский, 1940].

Вірменські джерела.

Вірменські джерела подають відомості про монголів у перший період їх вторгнень у Вірменію в 1220 р. і доводять історію подій до початку царювання Газан-іль-хана. Відповідно охоплюється період володарювання перських Чингізидів впродовж 1270-1280 ph. Після цього до часів Тамерлана не можна назвати жодного оригінального літопису, який заслуговує на увагу.

Перші фрагментарні свідчення стосуються враження, яке справили монголи на вірмен. Це **"Автограф"** Огнеса Ванакана Тавушеці**.** Ряд джерел відносяться до

кінця 40-х–50-х рр. XIII ст. – часу становлення монгольської влади над підкореними народами. Це, зокрема, **“Лист з Самарканду кіпрському королю Генрі Лузіняну”** (1247 р.) Смбата Спарапета, де міститься характеристика монголів і відмічається різна племінна приналежність монгольських завойовників. Він також наводить дані про становище християнства в монгольській імперії. Цікаву інформацію про монгольські завоювання містить **“Пам'ятна записка”.** При її написанні автори використовували народні перекази про походження монголів, поширені самими ж монголами в процесі завоювань. Вона містить достовірну інформацію про характер монгольських завоювань першої третини XIII ст., внутрішню політику, становище підкорених монголами народів [Армянские источники о монголах, 1962, с. 43-66].

На відміну від інших джерел, у **“Повчальному посланні”** католікоса Костянтина Бардзербердці відображене позитивне ставлення до монголів. Його відомості допомагають розкрити податкову політику монгольської імперії на захоплених землях перед реформою Менгу-каана 1254 р. [Армянские источники о монголах, 1962, с. 45].

“Літопис” Смбата Спарапета розкриває політику монголів на завойованих землях і характер монгольських військових кампаній в Середній Азії та на Близькому Сході другої половини XIII ст. Головне, тут приводиться текст “Договору між Мунке-ханом і царем Гетумом I” [Армянские источники о монголах, 1962, с. 67-70]. Це джерело свідчить, що між монгольськими ханами і підкореними царями могли укладатися якісь договори. Вірменські літописи і хроніки займають важливе місце у висвітленні проблем монгольського завоювання і управління підкореними землями. Серед них виділяються **“Літопис Себастаці”** невідомого автора, **“Літопис”** Єпископа Степаноса, “**Літопис”** вірменського царя Гетумма II 1296 р., **“Літопис”** Нераса Палієнца [Армянские источники о монголах, 1962, с. 23-40, 71-76, 92-101]. Дані літопису доповнюють відомості про внутрішньополітичне життя Золотої Орди, зокрема про боротьбу 1256 р. за ханський стіл між Сартаком і Берке і дозволяють з’ясувати генезис стосунків між Золотою Ордою та Південно-Західною Руссю в кінці 50-х рр. XIII ст. У **“Хроніці”** Мхітара Айріванеці і **“Хроніці”** невідомого автора**,** висвітлюються події від 1222 р. по 1291 р. Незважаючии на те, що дати не вказані, події розташовані в хронологічному порядку. Вони підтверджують інформацію інших джерел. Важливими є відомості про систему кочування монголів в південно-каспійському регіоні [Армянские источники о монголах, 1962, с. 78-86].

Окреме місце серед вірменських джерел займають оригінальні історичні твори: **“Історія”** Давида Багішеці і **“Історія”** Вардана [Армянские источники о монголах, 1962, с. 103-105]**, “Історія Монгалов”** Магакії і **“Історія Монголов”** Кіракоса [История монголов инока Магакии XIII в., 1871, с. 3-54]**, “Історія”** Стафана Орбеліана [История монголов по армянским источникам, 1873, с. 28-56]. Факти, що вони містять, мають важливе значення для дослідження проблем монгольських завоювань на Кавказі і Близькому Сході, соціально-економічної політики монголів та організації влади на окупованих землях.

Візантійські джерела.

Дані візантійських авторів Пахімера (1242-1308) і Нікофора Гроги (1295-1359) стосуються відносин Михайла Палеолога з монгольським іль-ханом Хулагу і з темником-ханом Ногаєм. Вони дають коротку історію їх руху в Дешт-і-Кіпчаку. У числі інших наводяться відомості про звичаї, побут, одяг, зброю монголів. Як і

Пахімер, Нікофор Грога дає відомості про переселення людей з південноруських степів у Єгипет [Успенский, 1926].

Далматинські джерела.

Єдиним джерелом з цього регіону, що містить важливі дані про монгольське завоювання Русі, є **"Історія салонських і сплітських архієпископів"** Фоми Сплітського (біля 1200-1268 рр.). На фоні опису монгольського нашестя в Східну Європу Фома дає загальну інформацію про завойовників: про їх батьківщину, побут, звичаї. Наводяться відомості про народи Східної Європи. Дані джерела про Русь мають оригінальний характер і, можливо, походять з володимиро-суздальських джерел [Назаренко, 1978].

Джерела Ватикану.

Послання папи Іннокентія IV галицькому князю Данилу, волинському Васильку: (АІ, № 65), (АІ, № 63), (АІ, № 62) VIII (АІ, № 74), (АІ, № 64), (АІ, № 69), VII (АІ, № 67). Написані в різний час, вони є важливим джерелом для вивчення західної політики галицько-волинських князів в 40-70-х рр. XIII ст. [Большакова, 1976].

Особливе місце серед джерел для вивчення монголо-руських відносин є **"Історія монгалов"** Іоана де Плано Карпіні. Цей твір – одне з найголовніших джерел для вивчення взаємовідносин монголів і Південно-Західної Русі в середині XIII ст. Францисканець Карпіні залишив найбільше даних про побут, історію, а також про військові сили монголів. В "Історії" містяться унікальні дані про становище Південно-Західної Русі у першому десятилітті після монгольського завоювання. Тут є матеріал про організацію монгольської влади над руськими землями – адміністрацію, податки тощо [Іоаннъ де Плано Карпини Исторія Монгаловъ, Вильгельмъ де Рубрукъ Путешествіе въ восточныя страны, 1911, с. 1-62]. Важливо, що Карпіні для написання родоти користувався руськими джерелами, які були використані і в руських літописах [Ставинский, 1991, с. 202-203].

Французькі джерела.

Для дослідження історії взаємовідносин Золотої Орди і Південно-Західної Русі 50-х рр. XIII ст. одним з найважливіших джерел є **"Мандрівка в східні країни"** Вільгельма де Рубрука. У своєму звіті він дав багато нових і важливих відомостей. Особливо це стосується побуту, мови, звичаїв монголів, релігійної ситуації в Монгольській імперії, монгольської економіки, адміністрації і управління підкореними землями. Особливий інтерес для тематики дослідження мають дані Рубрука про одяг русичів, їх монетну систему, вірування і забобони, про їх становище при монгольському дворі, де вони займалися різними ремеслами [Іоаннъ де Плано Карпини Исторія Монгаловъ, Вильгельмъ де Рубрукъ Путешествіе въ восточныя страны, 1911, с. 63-180].

Швейцарські джерела.

"Хроніка" Івана Вінтертурського. Опис монгольських завоювань здійснений на основі розповідей очевидців. Твір містить дуже багато неточностей і хибних даних, але все ж є цінним джерелом для вивчення монголо-руських взаємовідносин. Хроніст, чи його інформатори, були переконані, що існувала тісна залежність Русі від Золотої Орди, а руські князі перетворилися на монгольських намісників [Грушевський, 1993, с. 527-529].

Англійські джерела.

Важливість англійських джерел полягає в тому, що вони містять об'єктивну інформацію про характер монгольського вторгнення в Європу і відображають стан суспільної думки в європейському світі. Це **"Анали"** мельрозького монастиря**, "Хроніка"** монастиря Св. Едмунда**,** твір Гервезія Кентерберійського **"Діяння Королів", "Анали"** тюксберійського монастиря**.** [Матузова, 1979, с. 97-105].

Серед англійських джерел особливе місце займає **"Велика хроніка" Матвія Паризького** (біля 1200-1259). У хроніці використано біля 200 документальних джерел, взятих з королівського архіву Генріха III (1234-1272). У ній також знайшли відображення багато подій (сучасником яких був хроніст) серед них, зокрема, "Ліонський собор" 1245 р. Матвій Паризький дає характеристику монгольської армії, одягу і озброєння, методів ведення бою, способів форсування рік тощо. Інформація, приведена Матвієм Паризьким здебільшого підтверджується даними Карпіні і Рубрука, але зустрічається оригінальне пояснення їх [Матузова, 1979, с. 105-176; История средних веков, 1999].

Не менше значення, ніж хроніка Матвія Паризького має **"Великий твір"** Роджера Бекона. Він був написаний в 1266-1268 рр. на вимогу папи Клемента IV (1265-1268), тому характеристика монголів і ставлення до них Роджера Бекона відображало офіційну політику папської курії. Роджер Бекон торкається питання віри на Русі і її стану під владою монгольських завойовників. Найрізнобічнішу інформацію містить цей твір про монголів: про їх походження, спосіб життя, вірування, систему кочування [Матузова, 1979, с. 207-221].

Висновки. Джерельна база для вивчення цієї теми складається з руських, арабських, перських, монгольських, сірійських, візантійських, далматинських, англійських, польських, литовських, вірменських писемних джерел. Але більшість іноземних джерел містять дуже фрагментарну інформацію про Південно-Західну Русь. Більшість авторів не були безпосередньо знайомі ні з Південно-Західною Руссю, ні з Золотою Ордою. Тому дані стосуються переважно географії та економіки вказаних земель. Руські джерела, в основному Київський і Галицько-Волинський літопис, найбільш чітко і точно передають політичні події, пов'язані з русько-монгольськими взаємовідносинами, проте і вони містять обмаль інформації про інші сфери цих контактів.

Загалом треба відзначити, що всебічний аналіз розглянутих писемних джерел дозволяє змалювати чітку картину розвитку взаємовідносин між Південно-Західною Руссю і Золотою Ордою в XIII ст. в усіх сферах життя.

Список використаних джерел та літератури

Анинский, С. А. 1940. *Известия венгерских миссионеров XIII – XIV вв. о татарах и Восточной Европе, Исторический архив, т. III.*

Армянские источники о монголах, 1962. *Извлечения из рукописей XIII – XIV вв.,* М.: Наука.

Арциховский, А. В. 1944. Древнерусские миниатюры как исторический источник, М.: Изд-во Моск. ун-та.

Большакова, С. А. 1976. *Папские послания галицкому князю как исторический источник, Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1975 г.,* М.: Наука.

"Великая хроника" о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв., 1987. М.: Изд-во Моск. ун-та.

Воинские повести Древней Руси, 1949. М.- Л.: Изд. и I-я тип. Из-ва АН СССР.

Горский, А. Д., 1972. Отражение татаро-монгольского ига в русских актах, *Феодальная Россия во всемирном историческом процессе,* М.

Грушевський, М. С., 1993. *Історія України-Русі: В 11 т., 12 кн.,* К.: Наук. Думка, т.3.

Гусейнов, Р. А., 1976. Место и роль сирийских источников в изучении истории народов СССР, *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1975 г.,* М.: Наука.

Дробинский, А. И., 1948. Русь и Восточная Европа во французском средневековом эпосе, *Исторические записки, 26.*

Житие Александра Невского, 1992. Спб.: Аврора

История монголов инока Магакии XIII в., 1871. Спб.

История монголов по армянским источникам: Вардан, Конентабль, Стефан Орбелиан, 1873. Спб.

История средних веков, 1999. СПб.: ООО "Издательство полигон", М.: Изд-во АСТ.

Іоаннъ де Плано Карпини Исторія Монгаловъ, Вильгельмъ де Рубрукъ Путешествіе въ восточныя страны, 1911. Спб.: Изд-во А.С. Суворина.

Коновалова, И. Г., 1991. Проблемы этнологической истории карпато-днестровских земель в арабских источниках XIII-XIV вв., *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования 1991 г.,* М.: Наука.

Костомаров, М. 1991. *Історія України в житєписях визначнійших єї дїячів,* К.: Вид-во "Україна".

Котляр, М. Ф., 1993. Галицько-Волинський літопис XIII ст., К.: АН України, ін-тут історії України.

Лихачов, Д. С., 1947. Русские летописи и их культурно-историческое значение, М.-Л.: Изд-во АН СССР.

Літопис Руський, 1989. К.: Дніпро.

Матузова, В. И., 1979. *Английские средневековые источники IX-XIII вв.*, М.: Наука.

Назаренко, А. В., 1978. Русь и монголо-татары в хронике сплитского архидьякона Фомы (XIII в.), *История СССР, 5.*

Орлов, О. С., 1947. О галицко-волынском летописании, *Труды отдела древнерусской литературы, т.V.*

Пигулевская, Н. В., 1958. *История мар. Ябалахи III и рабан Сауг,* М.: Изд. Вост. лит.

Полное собрание русских летописей (ПСРЛ), 1997. М.: Языки русской литературы, т.I.

Полное собрание русских летописей (ПСРЛ), 1950. М.-Л.: Изд-во АН СССР.

Рашид-ад-дин, 1952, Сборник летописей. М.-Л.: Изд-во акад. наук СССР, т. I.

Рашид-ад-дин, 1960, Сборник летописей. М.-Л.: Изд-во акад. наук СССР, т. II.

Рашид-ад-дин, 1946, Сборник летописей. М.-Л.: Изд-во акад. наук СССР, т. III.

Сокровенное сказание, 1941. М.-Л.: Изд-во АН СССР.

Ставинский, В. И., 1991. "История монгалов" Плано Карпини и русские летописи, *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования 1991 г.,* М.: Наука.

Тизенгаузен, В. Г., 1941. *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Извлечения из персидских сочинений,* М.-Л.: Изд-во АН СССР, т.II.

Тизенгаузен, В. Г., 1884. *Сборникъ матеріаловъ относящихся къ исторіи Золотой Орды. Извлеченія изъ сочиненій арабскихъ,* СПб.: Издано на иждевения графа С.Г. Строганова, т.I.

Толочко, П. П., 1994. *Літописи Київської Русі,* К.: Киевская Академия Евробизнеса.

Успенский, Ф., 1926. Византийские историки о монголах и египетских мамлюках, *Византийский временник, т. XXIV.*

Хара-Даван, Э., 1991. *Чингис-Хан как полководец и его наследие,* Элиста: Калмыцкое книжное издательство.

Хроника Быховца, 1966. М.: Наука.

Черепнин, Л. В., 1941. *Летописец Даниила Галицкого,* Исторические записки, 12.

Якубовский, Я. Ю. 1928. Рассказ Ибн-ал-Биби о походе малоазийских турок на Судак, половцев и русских в начале XIII в. (Черты из торговой жизни половецких степей), *Византийский временник, т. XXV 25.*

References

Aninskij, S. A. 1940. Izvestija vengerskih missionerov HIII – XIV vv. o tatarah i Vostochnoj Evrope, *Istoricheskij arhiv, t. III.*

Arcihovskij, A. V. 1944. *Drevnerusskie miniatjury kak istoricheskij istochnik,* M.: Izd-vo Mosk. un-ta.

Armjanskie istochniki o mongolah, 1962. *Izvlechenija iz rukopisej XIII – XIV vv.,* M.: Nauka.

Bol'shakova, S. A. 1976. Papskie poslanija galickomu knjazju kak istoricheskij istochnik, *Drevnejshie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija. 1975 g.,* M.: Nauka.

Cherepnin, L. V., 1941. Letopisec Daniila Galickogo, *Istoricheskie zapiski, 12.*

Drobinskij, A. I., 1948. Rus' i Vostochnaja Evropa vo francuzskom srednevekovom jepose, *Istoricheskie zapiski, 26.*

Gorskij, A. D., 1972. *Otrazhenie tataro-mongol'skogo iga v russkih aktah, Feodal'naja Rossija vo vsemirnom istoricheskom processe,* M.

Grushevs'kij, M. S., 1993. *Istorija Ukraïni-Rusi: V 11 t., 12 kn.,* K.: Nauk. Dumka, t.3.

Gusejnov, R. A., 1976. Mesto i rol' sirijskih istochnikov v izuchenii istorii narodov SSSR, *Drevnejshie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija. 1975 g.,* M.: Nauka.

Hara-Davan, Je., 1991. *Chingis-Han kak polkovodec i ego nasledie,* Jelista: Kalmyckoe knizhnoe izdatel'stvo.

Hronika Byhovca, 1966. M.: Nauka.

Istorija mongolov inoka Magakii XIII v., 1871. Spb.

Istorija mongolov po armjanskim istochnikam: Vardan, Konentabl', Stefan Orbelian, 1873. Spb.

Istorija srednih vekov, 1999. SPb.: OOO "Izdatel'stvo poligon", M.: Izd-vo AST.

Ioann de Plano Karpini Istorija Mongalov, Vil'gel'm de Rubruk Puteshestvie v vostochnyja strany, 1911. Spb.: Izd-vo A.S. Suvorina.

Jakubovskij, Ja. Ju. 1928. Rasskaz Ibn-al-Bibi o pohode maloazijskih turok na Sudak, polovcev i russkih v nachale HIII v. (Cherty iz torgovoj zhizni poloveckih stepej), *Vizantijskij vremennik, t. XXV 25.*

Konovalova, I. G., 1991. Problemy jetnologicheskoj istorii karpato-dnestrovskih zemel' v arabskih istochnikah XIII-XIV vv., *Drevnejshie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija 1991 g.,* M.: Nauka.

Kostomarov, M. 1991. *Istorija Ukraïni v zhitєpisjah viznachnïjshih єї dïjachiv,* K.: Vid-vo "Ukraïna".

Kotljar, M. F., 1993. *Galic'ko-Volins'kij litopis XIII st.,* K.: AN Ukraïni, in-tut istoriï Ukraïni.

Lihachov, D. S., 1947. *Russkie letopisi i ih kul'turno-istoricheskoe znachenie,* M.-L.: Izd-vo AN SSSR.

Litopis Rus'kij, 1989. K.: Dnipro.

Matuzova, V. I., 1979. *Anglijskie srednevekovye istochniki IX-XIII vv.,* M.: Nauka.

Nazarenko, A. V., 1978. Rus' i mongolo-tatary v hronike splitskogo arhid'jakona Fomy (XIII v.), *Istorija SSSR, 5.*

Orlov, O. S., 1947. O galicko-volynskom letopisanii, *Trudy otdela drevnerusskoj literatury, t.V.*

Pigulevskaja, N. V., 1958. *Istorija mar. Jabalahi III i raban Saug,* M.: Izd. Vost. lit.

Polnoe sobranie russkih letopisej (PSRL), 1950. M.-L.: Izd-vo AN SSSR.

Polnoe sobranie russkih letopisej (PSRL), 1997. M.: Jazyki russkoj literatury, t.I.

Rashid-ad-din, 1946. *Sbornik letopisej,* M.-L.: Izd-vo akad. nauk SSSR, t. III.

Rashid-ad-din, 1952. *Sbornik letopisej,* M.-L.: Izd-vo akad. nauk SSSR, t. I.

Rashid-ad-din, 1960. *Sbornik letopisej,* M.-L.: Izd-vo akad. nauk SSSR, t. II.

Sokrovennoe skazanie, 1941. M.-L.: Izd-vo AN SSSR.

Stavinskij, V. I., 1991. *"Istorija mongalov" Plano Karpini i russkie letopisi, Drevnejshie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija 1991 g.,* M.: Nauka.

Tizengauzen, V. G., 1884. *Sbornik materialov otnosjashhihsja k istorii Zolotoj Ordy. Izvlechenija iz sochinenij arabskih,* SPb.: Izdano na izhdevenija grafa S.G. Stroganova, t.I.

Tizengauzen, V. G., 1941. *Sbornik materialov, otnosjashhihsja k istorii Zolotoj Ordy. Izvlechenija iz persidskih sochinenij,* M.-L.: Izd-vo AN SSSR, t.II.

Tolochko, P. P., 1994. *Litopisi Kiïvs'koï Rusi,* K.: Kievskaja Akademija Evrobiznesa.

Uspenskij, F., 1926. Vizantijskie istoriki o mongolah i egipetskih mamljukah, *Vizantijskij vremennik, t. XXIV.*

"Velikaja hronika" o Pol'she, Rusi i ih sosedjah XI-XIII vv., 1987. M.: Izd-vo Mosk. un-ta.

Voinskie povesti Drevnej Rusi, 1949. M.- L.: Izd. i I-ja tip. Iz-va AN SSSR.

Zhitie Aleksandra Nevskogo, 1992. Spb.: Avrora

MEDIEVAL WRITTEN SOURCES ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN THE GOLDEN HORDE AND SOUTH-WESTERN RUS'

Roman Babenko
Candidate of Historical Sciences,
Associate professor of the Department of World History and Archeology,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The article highlights the analysis of the main medieval written sources on the history of the relationship between the Golden Horde and Rus'. A brief overview of the domestic historiography of the issue is given. According to the territory of origin, the sources are divided into separate blocks and categories. A mixture of Rus', Arabic, Persian, Mongolian, Syrian, Byzantine, Dalmatian, English, Polish, Lithuanian, and Armenian written sources is analyzed.*

Key words: *Golden Horde, South-Western Rus', written sources, chronicle.*